

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LIII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2016 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LIII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXVI

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

RADU OTA, Vasile Moga, maestru al arheologiei clasice.....	XI
RADU OTA, Interviu cu domnul profesor Vasile Moga, la ceas aniversar.....	XVII
GEORGE BOUNEGRU, RADU OTA, Ion Berciu, pionier și maestru al muzeografiei românești (1904-1986).....	XXV

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTINA MARȚIȘ, Artefactele litice șlefuite din așezările neolitice timpurii ale culturilor Starčevo-Criș și Vinča. <i>Polished stone artefacts from Early Neolithic Settlements of Starčevo-Criș and Vinča cultures.....</i>	1
SABIN ADRIAN LUCA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Date radiocarbon ale nivelului III de la Tărtăria-Gura Luncii (cercetările preventive ale anilor 2014-2015) <i>Radiocarbon data from level III at Tărtăria-Gura Luncii site (2014-2015 preventive researches).....</i>	27
ION TUȚULESCU, Notes about a miniatural clay representation of an axe with crossed arms found in Ocnîța, Vâlcea county <i>Notă asupra unei reprezentări miniaturale din lut a unui topor cu brațe în cruce descoperit la Ocnîța, județul Vâlcea...</i>	35
GABRIEL BĂLAN, RALUCA BURLACU-TIMOFTE, TEODOR MUNTEAN, Așezarea din epoca bronzului de la Aiud – <i>Groapa de gunoi</i> . Considerații preliminare <i>Bronze Age settlement at Aiud - Groapa de gunoi. Preliminary report.....</i>	45
MIHAELA BLEOANCĂ, Un complex Wietenberg descoperit în situl de la Ampoița-La Pietre (jud. Alba) <i>A Wietenberg feature discovered at the Ampoița-La Pietre archaeological site.....</i>	83

ILIE LASCU, DAN ANGHEL, CRISTINEL FÂNTÂNEANU, MONICA URSU, CLAUDIU TĂNĂSELIA, Depozitul de bronzuri de la Pianu de Jos <i>The bronze hoard from Pianu de Jos</i>	109
MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Un celt din bronz, recent descoperit la Hăpria (com. Ciugud, jud. Alba) <i>A bronze socketed axe, recently discovered at Hăpria (Ciugud parish, Alba County)</i>	143
RALUCA GHEORGHIU, ILIE LASCU, Piese de bronz descoperite în situl de la Alba Iulia - „Recea” <i>Bronze objects discovered at Alba Iulia - „Recea” site</i>	151
CRISTINEL PLANTOS, MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Two belt buckles of late Latène period from Craiva – “Piatra Craivii” – recently recovered <i>Două paftale de epocă târzie Latène de la Craiva – “Piatra Craivii” recent recuperate</i>	165
DOINA BENEĂ, Lucrările de aducțiune a apei în Dacia romană. Cu privire specială asupra canalizărilor cu conducte de plumb <i>Die Wasserzuleitung in der Provinz Dacia Romana. Mit besonderer berücksichtigung der Leitungen aus Bleirohren</i>	179
RADU CIOBANU, Statuaria colorată greco-romană – principii estetice și implicații tehnice; exemplele de la Apulum <i>La statuaire greco-romaine colorée: principes esthétiques et implications techniques - les exemples d'Apulum</i>	187
RADU OTA, CRISTIAN TITUS FLORESCU, Observații asupra incintei vestice a castrului roman de la Apulum și câteva constatări istorice <i>Observations about western precinct of the Roman camp at Apulum and some historical remarks</i>	205
DOREL BONDOC, O farfurie creștină descoperită la Romula <i>A Christian plate found at Romula</i>	235
CRISTIAN TITUS FLORESCU, RADU OTA, Un mormânt din secolul X descoperit în incinta fostului castru roman de la Apulum <i>A 10th century grave discovered in the former Roman camp at Apulum</i>	245
AUREL DRAGOTĂ, Un accesoriu cosmetic din jurul anului 1000 în necropola de la Alba Iulia - Izvorul Împăratului <i>A cosmetic accessory from around 1000 AD in the necropolis at Alba Iulia - Izvorul Împăratului</i>	255

FLORIN CIULAVU, ANCA TIMOFAN, Un atelier de prelucrat metale datând din secolele XVIII-XIX, descoperit la Alba Iulia <i>A metalworking workshop dating from the 18th-19th centuries, found at Alba Iulia.....</i>	263
JÓZSEF GÁBOR NAGY, The life and scientific work of Zsigmond Reiner <i>Viața și activitatea științifică a lui Zsigmond Reiner.....</i>	285

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

DAN ANGHEL, Tehnici de restaurare a unor spade celtice descoperite la Gâmbaș <i>The restoration of some Celtic swords discovered at Gâmbaș.....</i>	309
SORIN ȘERBAN, Ceramica romană de la Apulum și împrejurimi. Metode de conservare și restaurare diferite, de la caz la caz <i>Roman pottery from Apulum and neighborhoods. Methods of preservation and reconditioning different cases.....</i>	341

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, <i>Transformation by Fire. The Archaeology of Cremation in Cultural Context</i> . Edited by Ian Kujit, Colin P. Quinn, Gabriel Cooney, The University of Arizona Press 2014, 322 pag	349
VASILE MOGA, J. R. López Rodríguez, J. Beltrán Fortes (eds.), <i>Itálica, Cien años, Cien Piezas</i> , ed. JUNTA DE ANDALUCÍA, Consejería de Educación, Cultura y Deporte. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE SEVILLA. Área de Ciudadanía, Participación y Cultura, Sevilla, 2014, 238 pag., 104 fotografii color).....	353
FLORIN CIULAVU, Aurel Dragotă, <i>Podoabe și accesorii vestimentare din Banat, Crișana și Transilvania (secolele X-XI)</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, 261 p.....	357
Lista autorilor.....	363

**Volum omagial dedicat
domnului Vasile Moga,
cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani**

Vasile Moga

J. R. López Rodríguez, J. Beltrán Fortes (eds.), *Itálica, Cien años, Cien Piezas*, ed. JUNTA DE ANDALUCÍA, Consejería de Educación, Cultura y Deporte. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE SEVILLA. Área de Ciudadanía, Participación y Cultura, Sevilla, 2014, 238 pag., 104 fotografías color.

Vasile MOGA,
Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia

Sub acest titlu editorii J. R. López Rodríguez și J. Beltrán Fortes au publicat în 2014 o carte-album dedicată aniversării

centenarului (1912-2012) declarării ruinelor din Italica (actualul orașel Santiponce din Andaluzia) ca monument național al Spaniei.

Pentru o cât mai bună înțelegere a conținutului acestui volum (primit de cel care scrie în octombrie 2015 de la Antonio Perez Paz, directorul centrului arheologic de la Italica, cu ocazia unei a doua vizite de documentare aici) de 238 pagini considerăm utilă o sumară încercare de a prezenta istoria acestui loc cu ale sale vestigii arheologice, sit unde zorii vieții urbane datează din sec. VIII a.Chr., originea orașului propriu-zis fiind plasată în anul 206 a.Chr. când, la finalul confruntărilor dintre cartaginezi și romani, parte din efectivele legiunilor romane s-au stabilit pe aceste locuri alături de comunitățile locale celto-iberice. Devenit *municipium* și ulterior *colonia Italica* sub Hadrian, originar și el ca și viitorul cuceritor al Daciei, M. Ulpius Traianus, de aici, centrul aparținând administrativ de districtul Hispania Baetica, se întinde pe câteva zeci de hectare, dispunând *intra muros* de drumuri străjuite de turnuri de apărare, sisteme de aducțiune a apei potabile, edificii publice și particulare decorate cu mozaicuri cu ornamente florale, scene din viața cotidiană, ori teme mitologice ce duc cu gândul la cultele religioase venerate de o populație romanizată (artizani, comercianți ș.a.m.d.) vorbitoare a limbii latine. Vizitatorul, specialist sau profan, nu poate trece nepăsător prin fața numitului Traianeum, templu dominat de statuia maiestuoasă în care Traian apare în ipostaza grecizată de erou (originalul se păstrează ca și alte artefacte descoperite aici la Sevilla, anticul Hispalis, capitala Baeticii), a amfiteatrului cu arena și clădirile interioare ale luptătorilor din arenă, edificiul teatrului (unde lucrările de restaurare sunt în curs), a termelor publice, necropolelor etc. ce dovedesc că și aici urbea antică era, pe bună dreptate, ”o mică copie a Romei”.

Cercetările arheologice în acest "Pompei spaniol" au început încă din secolul XIX, așa cum se arată în introducerea autorilor (p. 13-22) ce surprinde etapele investigațiilor în urma cărora a fost descoperită o imensă cantitate și varietate de artefacte din materiale diverse, cele mai multe lucrate de artizanii locului, piese de patrimoniu arheologic mobil din care autorii volumului (vezi lista acestora de la pagina 234) au selectat simbolic 100 piese, fiecare dintre ele însoțite de un text-fișă de obiect cum i-am spune noi, din care nu lipsesc dimensiunile, materialul, locul de păstrare și bibliografia fiecărui artefact însoțit de semnătura autorului (sunt 32) și imaginea fotografică.

Din cele 100 piese ne vom opri, la rândul nostru, la câteva pe care le considerăm a fi cele mai reprezentative, grupate pe materiale din piatră, ceramică, metal etc. însoțite în multe cazuri de mici texte epigrafice (vezi cazul pavimentului lui Marcus Trahius, prefect al unui edificiu-templu sau *aedes* al zeului Apollo, ori inscripția monumentelor a doi duumviri ridicată în *orchestra* teatrului local). Și pentru că tot am pomenit de teatru, să reținem și altarul hexagonal din aceeași marmură albă întruchipând-o pe Fortuna.

Din foița de bronz a fost lucrat și fragmentul cu inscripția din *lex municipii Italicense* datând din 91 p.Chr., ce stabilea organizarea primei trepte urbane a Italicii în veacul I p.Chr. Mai multe piese transpun în piatră portrete de împărați ori personaje în vârstă realizate cu realism.

Simbolul distinctiv al Romei, *lupa capitolina* cu legendarii gemeni Romulus și Remus, figurează pe un monument din marmură roșie.

Pomenita statuie a lui Traian în postură eroică, lucrată în marmură importată din Paros, impresionează nu atât prin dimensiuni (h-2,20 m) cât și prin detaliile anatomice ale celui născut aici în 18 septembrie 53. La rândul său, bustul lui Hadrian în postură militară surprinde cu acuratețe portretul urmașului lui Traian, detalii ale uniformei prinsă pe umărul stâng cu o fibulă reliefată, precum și cu chipul Gorgonei-Medusa așezat în zona pieptului. Tot lui Hadrian îi aparține miliarul cu cifra XXV și textul HADRIANVS/AVG(ustus)/FECIT plasat pe drumul ce trecea prin Italica, ducea spre Merida, antica Emerita Augusta, capitala provinciei Lusitania, declarată, ca și Italica, sit UNESCO. Mai multe monumente fac parte din categoria capitulurilor îngrijit decorate, așezate deasupra coloanelor edificiilor publice și nu numai.

Inscripții votive din marmură ori calcar aduc în prim plan adorarea unor divinități din panteonul religiei greco-romane (ex. Nemesis, Sivanus, pentru sănătatea lui Hadrian și a soției sale, împărăteasa Sabina, ori statui ale lui Mercurius, Diana, Venus pudica etc.).

Statuia unei divinități fluviale (să nu uităm că toponimul Baetica derivă de la hidronimul Baetis-Guadalquivir, ce trece prin Sevilla) are analogii cu imagini ale unor cursuri de apă dintre care amintim Tibrul, Rinul, Nilul, ori la

Apulum, friza cu imaginea anticului Marisos, transpuse din punct de vedere artistic pe statui, reliefuri, mozaicuri ș.a.m.d.

Sub numele de *opus musivum* sunt cunoscute mozaicurile mono sau policrome ce reprezintă, fără exagerare, un segment distinct ce îmbina meșteșugul cu arta romană.

Pe pavimentul sau pereții unora din edificiile înșirate de-a lungul celor două axe ale orașului – *cardo* și *decumanus maximus* – ori între străzile ce delimitau grupuri de case (*insulae*) figurează Neptunus, zeul mărilor înconjurat de animale subacvatice, mai multe imagini atribuite unor pigmei surprinși în scene de luptă împotriva unor păsări, broaște, pești și persoane umane, un altul surprinde iubirile lui Iupiter, apoi Bacchus, Medusa, ori mozaicul numit Planetarium, considerat cel mai emblematic al orașului Italica. Luptele din amfiteatru, construcție care face parte din circuitul rezervației arheologice de aici, este ilustrat de o teracotă cu imaginea unui gladiator. Opațiile utilizate pentru iluminat ocupă, la rândul lor, un loc aparte (vezi paginile 180-181, lucerne cu o scenă erotică atât de răspândite în lumea greacă și romană, pentru a ne referi doar la acestea).

Lumea umbrelor din necropolele cu cele două rituri de înmormântare este completată cu texte epigrafice dedicate zeilor Mani, ce cuprind date despre decedați și formule de încheiere devenite stereotipe (*Hic Situs Est, Opto Sit Tibi Terra Levis* ș.a.m.d.).

Răspândirea creștinismului în sec. III nu putea lăsa indiferentă populația urbei natale a celui supranumit Optimus Princeps (a se vedea fragmentul dintr-un sarcofag creștin din marmură cu nuanță alb-gălbuie, ori placa pe care figurează *chrismon*-ul – *chi/ro* și textul BRACARI VIVAS CVM TVIS (IN CHRISTO)).

Partea finală aduce în prim plan bogata bibliografie constând alfabetic din numele autorilor și lucrările științifice ale acestora, în special cu privire la Italica, alături de descrierea celor mai importante valori patrimoniale mobile puse în evidență de rezervația arheologică, articole și studii despre mulțimea de piese scoase la suprafață (p. 227-234), păstrate actualmente în Italica și în marea lor majoritate în Muzeul Arheologic din Sevilla, anticul Hispalis, aflată la circa 10-12 km distanță.

Pe un plan topografic al actualei Santiponce, atât în zona intramurană, cât și dincolo de aceasta, sunt marcate de la 1 la 100 puncte în care s-au descoperit artefactele ce fac obiectul acestui volum inedit prin tematica lui ce se adresează, în egală măsură, specialiștilor și nespecialiștilor reprezentând, dacă pot să afirm în final, invitația pentru o virtuală vizită într-un loc inclus, alături de atâtea alte locuințe hispane în lista Patrimoniului Universal UNESCO.